

Esildis Art Leete esitamiseks Eesti Teaduste Akadeemia akadeemiku kandidaadiks etnoloogia ja folkloristika alal

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna nõukogu esitab Eesti Teaduste Akadeemia akadeemiku kandidaadiks professor Art Leete.

Art Leete on kaitsnud doktorikraadi 2000. aastal Tartu Ülikoolis eesti ja võrdleva rahvaluule erialal ning töötab aastast 2004 samas etnoloogia professorina. Art Leete on suurepärase kandidaat etnoloogia ja folkloristika akadeemiku kohale tänu tema uurimistöö pikaajasele ja tulemuslikkusele, samuti arvestades tema teadustöö ühiskondlikku mõju.

Põhjalik, pikaajaline ja vahetu uurimistöö kogemus

Art Leetel on ligi 30-aastane pidev etnograafiliste välitööde kogemus soome-ugri põhjaladel (Lääne-Siberis: handid, mansid, neenetsid; Põhja-Venemaa Euroopa-osas: komid). Vahetud etnograafilised välitööd katkesid koroonapandeemia ajal ning on teadmata ajaks varjusurma määratud seoses Venemaa agressiooniga Ukraina vastu ning sellest tulenevate poliitiliste ja eetiliste kaalutluste tõttu. Vahetu kultuurilise kogemuse intensiivsus on Art Leete uurimistöö alustala. Pikaajaline ja regulaarne kokkupuude soome-ugri põlisrahvaste maailmaga on määrav Art Leete uurimustes soomeugrilaste tänapäevasest olukorrast, ent pakub tunnetusliku konteksti ka ajaloolisema kallakuga uuringute puhul (kui teemaks on ajaloolised arusaamad soome-ugri põhjarahvastest või teaduse ja kolonialismi suhted).

Art Leete on regulaarselt avaldanud artikleid valdkonna rahvusvahelistes tippajakirjades ning tunnustatud kirjastuste poolt avaldatud kogumikes. Samas on Art Leete uurimusi ilmunud ka piirkondades, kus tema etnograafiline uurimistöö on toimunud. Rahvusvahelisel teadusväljal publitseerimine näitab, et Art Leete suudab soome-ugri põhjarahvaste probleeme analüüsida rahvusvahelises põhja-uuringute kontekstis. Seda olukorras, kus Siberi ja Euroopa-Venemaa põhjaosade kogukonnad on rahvusvahelise teaduse tähelepanu sfääris olnud pigem alaesindatud. Avaldamine uuritavate piirkondade teadusväljaannetes on oluline uurimistulemuste kättesaadavaks tegemisel akadeemilistele ringkondadele nendes regionides.

Saavutused

Art Leete teadustöös on põhilised tunnetuslikud saavutused seotud põlisrahvaste vastupanu ja soome-ugri usundi uurimisega, aga ka etnograafiliste soome-ugri ideede ajaloo käsitlemisega.

Art Leete on rahvusvahelises teadusmaailmas üks tunnustatumaid Lääne-Siberi põlisrahvaste nõukogudevastaste ülestõusude uurijaid. Tema peamine uurimisfookus on olnud Kazõmi sõjal, 1930. aastate esimesel poolel toimunud hantide ja metsaneenetsite ülestõusul [Leete on esimese Kazõmi ülestõusu teemal rahvusvahelises teadusruumis avaldatud artikli (Leete 1998) ja hilisema monograafia autor (Leete 2007)]. See ülestõus on piirkonna põliselanike vastupanu kõige olulisem ja märgilisem sündmus. Põliselanike õiguste eest seismise tollast mastaapi pole aga võimalik mõista ilma teiste samas piirkonnas toimunud ülestõusudeta, mida Art Leete on samuti uurinud. Need relvastatud väljaastumiste juhtumid ilmestavad ka laiemat nõukogude võimu Siberisse jõudmise protsessi ning põliselanike reaktsioone sellele

(nii kohastumise kui ka vastupanu kontekstis). Taoliste sündmuste uurimine on oluline, mõistmaks ka soome-ugri rahvaste tänapäevast elutunnetust. Nende traagiliste sündmuste mõju on kestev, ehkki suuresti avalikkuse eest varjatud.

Soome-ugri rahvaste usuvalu vallas on Art Leete tegelenud animistliku maailmapildi ja rituaalidega, aga uurinud ka nõukogudejärgsel perioodil toimunud muutusi usulisel maastikul (Vene Õigeusu Kiriku positsioonide taastamine, protestantlike misjonite areng). Loodususund kujundab tänapäevani suure osa soomeugrilaste maailmamõistmise aluse ning animismi käsitlemata pole võimalik mõista paljusid arenguid soome-ugri põlisrahvaste kogukondades. Ühiskondlikud otsused, suhtlemine kohaliku võimu ja majanduslike institutsioonidega (kõige olulisemalt nafta- ja gaasifirmadega) toimub lähtudes animistlikust arusaamisest meid ümbritsevast keskkonnast. Rituaale, maailmapilti ja keskkonnateadlikkust ühendavad kaalutlused (mis üheskoos moodustavad põlisrahvaste teadmiste kaanoni) on tänapäeval soome-ugri põhjarahvaste ühiskondliku diskursuse aluseks. Selle mõistmisel on tähtsus ka teadusliku tunnetuse jaoks, võimaldades uurija ja põliselanike adekvaatsemat dialoogi ning teadmuse koosloomist.

Laiemat teoreetilist raamistikku soome-ugri rahvaste uurimises puudutavad Art Leete käsitlused soomeugrilaste (eeskätt põhjarahvaste) kirjeldamisest ajaloolises etnograafilises kirjanduses. Art Leete on uurinud, kuidas on teaduse ajaloo kujundatud soome-ugri rahvaste kuvandit ning otsitud sarnasusi soome-ugri (ja laiemalt uurali) rahvaste vahel. Ajaloolistes kirjeldustes ilmnev dünaamika näitab tähelepanuväärset kokkulangevust kolonialismi arenguga soome-ugri aladel. Soome-ugri rahvaste kirjelduste ajaloo ja avaliku kuvandi kujunemise loogika mõistmine võimaldab adekvaatsemalt analüüsida ka seda, millistest hoiakutest lähtuvad uurali põlisrahvaste elu kujundanud (ja siiani kujundavad) poliitilised, administratiivsed ja majanduslikud reformid.

Teadusliku arendustöö mitmekesisus, edukus ja järjepidevus, tähtsus Eestile ja soome-ugri rahvastele

Art Leete on peaaegu 30 aastat olnud Eesti etnoloogia arengu kujundamisel olulises rollis. 1995. aastal sai temast Eesti Rahva Muuseumi (ERM) soome-ugri ja võrdleva etnoloogia osakonna juhataja, 1997. aastal ERMi teadusdirektor ja 2004. aastal Tartu Ülikooli (TÜ) etnoloogia professor. Lisaks on Art Leete pikaajaline TÜ etnoloogia osakonna juhataja ning kultuuriteaduste instituudi juhataja.

ERM on Eesti suurim ja TÜ etnoloogia osakond kõrgeimal rahvusvahelisel tasandil etnoloogilise uurimise keskus. ERMis ja TÜs etnoloogiaalase teadustöö juhtimine on suur vastutus. ERMis tuli Art Leetel tegeleda etnoloogilise uurimistöö ümberkorraldamisega taasiseseisvumise järgsel üleminekuajal, TÜs on Art Leete missiooniks olnud aga etnoloogia eriala püsivuse tagamine ning hiljem osakonna laiendamine uute teadlaste kaasamise, uute uurimissuundade arengu toetamise ja teaduslikul tippasemel uurimuste innustamise kaudu. Märkilisemateks sammudeks sel teel on olnud TÜ, ERMi ja Eesti Kirjandusmuuseumi koostöös väljaantava teadusajakirja *Journal of Ethnology and Folkloristics* asutamine ning arendamine ning Arktiliste kultuuride keskuse loomine TÜs.

Art Leete on olnud aktiivne ja edukas teadus- ja arendusprojektide läbiviimisel nii oma teadusliku uurimistöö kui ka ERMi ja TÜ etnoloogiateadusliku arengu kindlustamisel. Viimase kahekümne aasta jooksul on ta osalenud 25 projektis, mis kajastuvad Eesti Teadusinfosüsteemis (neist projektijuhina 20 projektis). Art Leete oli iseseisev ja edukas teadusrahastuse hankija ka varem, jõudes juhtida nelja Eesti Teadusfondi granti (mis jäävad

ETISes kajastatavast varasemasse perioodi), viies läbi mitmeid Hõimurahvaste programmi projekte ning hankides oma uuringute läbiviimiseks rahalisi vahendeid ka muudest fondidest.

Kandidaadi ühiskondlik tegevus, sh oma teadusvaldkonna populariseerimisel

Ühiskondliku mõju ja kultuurilise tähenduslikkuse valdkonnas on Art Leete suurimaks saavutuseks Eesti Rahva Muuseumi uues hoones 2016. aastal avatud soome-ugri püsinäituse „Uurali kaja“ idee loomine ja näitusetoimkonna juhtimine. „Uurali kaja“ on maailmas ainulaadne uurali rahvastele pühendatud püsinäitus, mille kaudu eestlased väärtustavad oma põlisrahvastest keelesugulasi ning aitavad nende kultuuri maailmas teadvustada. Et see mõtestatud äratundmine saaks toimuda, pidi näitus valmima nii loomingulisel kui ka tehnilisel kõrgtasemel.

Art Leete oli selle näituse idee autor ja näitusetoimkonna juht. Näitust ja selle osi on tunnustatud vähemalt kahekümne auhinnaga nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt. Olulisemad nendest on: Eesti muuseumite aastaauhind Muuseumirott 2016. aasta parima püsinäituse eest (väljaandjad Eesti Muuseumiühing ja Kultuuriministeerium); Eesti Vabariigi Presidendi tänukiri; Avatud Eesti Fondi koosmeele auhind solidaarsuse eest põlisrahvastega; *The Best in Heritage Projects of Influence* tunnustus (*Certificate of Excellence*) EUROPA NOSTRA, Creative Europe ning Endowment Fund of ICOM koostöös ja toetusel; Euroopa Disainiauhind parima püsinäituse kujunduse eest; Eesti Disainiauhind Kuldmuna ja Eesti Arhitektuuripremia parima püsinäituse kujunduse eest.

Kirjanduslikus sfääris on Art Leete tähelepanuväärsemateks saavutusteks 2019. aastal ilmunud populaarteaduslik raamat „Soome-ugri saladused“ (Varrak), 2011. aastal ilmunud metsaneenetsi põhjapõdrakasvataja, põlisrahvaste õiguste eest võitleja ja kirjaniku Juri Vella raamatu „Järvetuul. Proosa ja kõik, mis sarnaneb proosaga. 7 x 7“ tõlge (Varrak) ja 2009. aastal Juri Vella luuletuste tõlkekogumiku väljaandmine (koostöös Arvo Valtoniga, Kirjastuskeskus).

Muu ühiskondliku ja populariseerimistegevuse osas tuleb esile tõsta Art Leete äärmiselt viljakat publitsistlikku tegevust. Alates aastast 1995 on ta regulaarselt avaldanud populaarteaduslikke artikleid ajakirjanduses (tänapäevaks on neid ilmunud sadu), esinenud raadios ja televisioonis ning avalikel üritustel. Mõned värskemad tegevused selles valdkonnas on järgmised:

2022–...: Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Seltsi juhatuse esimees (enne seda kolm aastat aseesimees); roll on toonud kaasa mitmeid avalikke esinemisi, millest tähelepanuväärsemad seostuvad sellega, et ERMi Sõprade Selts on aastaid korraldanud Tartu linna jaanituld, kus koroonajärgsetel aastatel on osalenud üle 10000 inimese mõlemal korral; seltsi juhatuse esimehe isiklikuks kohustuseks on külalistajate tervitamine koos Tartu linnapeaga.

2023: osalemine Paide Arvamusfestivalil aruteludes "Pärimuse tsensuur multikultuurses ühiskonnas" ja "Teaduskoostöö võimalikkusest julgeolekukriisis".

2023: esinemine saates "Teadus teab", Raadio Kuku.

2021: osalemine Eesti Panga soome-ugri rahvastele pühendatud 2-eurose meenemündi kavandite rahvusvahelises hindamiskomisjonis ja mündi meenekaardile soome-ugri rahvaid tutvustava teksti kirjutamine.

2021: osalemine vestlusringis "Kultuuriline ja geneetiline pärilikkus meis ja meie ümber" Eesti ja Balti Muusika Päevade festivali raames (Eesti Rahva Muuseum ja Klassikaraadio).

2021: ettekanne "Soome-ugri meelelaad 19. sajandi teadlaste tähelepanekutes" Eesti Rahva Muuseumi sünnipäeval 14.04.2021.

2021: intervjuu ajakirjale "Eesti Loodus".

Lugupidamisega

(digitaalselt allkirjastatud)

Professor Anti Selart

HV dekaan, HV nõukogu esimees

Lisa 1: kandidaadi andmed

Lisa 2: olulisemate käimasolevate teadusprojektide loetelu

Lisa 3: kümne tähtsama teaduspublikatsiooni või arendustöö loetelu koos digitaalse identifitseerimistunnusega (DOI)

Lisa 4: link kandidaadi kohta käivale teabele Eesti Teadusinfosüsteemis (ETIS)

Lisa 1: kandidaadi andmed

Art Leete

sünd: 19.02.1969

e-post: art.leete@ut.ee

mob.: 55610624

Lisa 2: olulisemate käimasolevate teadusprojektide loetelu

PRG1584 "Soome-ugri rahvad Venemaal: etnilisuse ja religioossuse vastasmõjude analüüs" (1.01.2022–31.12.2026); Vastutav täitja: Art Leete; Tartu Ülikool, Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, kultuuriteaduste instituut; Finantseerija: Sihtasutus Eesti Teadusagentuur; Eraldatud summa: 375 650 EUR.

SHVKU22443 (7-11/5439) "Kujutava kunsti mõju Eesti ettevõtete töökeskkonnas" (1.08.2022–31.12.2023); Vastutav täitja: Art Leete; Tartu Ülikool, Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, kultuuriteaduste instituut; Finantseerija: Kultuuriministeerium; Eraldatud summa: 10 000 EUR.

Lisa 3: kümne tähtsama teaduspublikatsiooni või arendustöö loetelu koos digitaalse identifitseerimistunnusega (DOI)

monograafiad

Leete, Art (2014). *Guileless Indigenes and Hidden Passion: Descriptions of Ob-Ugrians and Samoyeds through the Centuries*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica.

Leete, Art (2007). *La guerre du Kazym: Les peuples de Sibérie occidentale contre le pouvoir soviétique (1933-1934)*. Paris: L'Harmattan.

artiklid

Leete, Art; Koosa, Piret (2023). Routine and Authority: The Return of the Russian Orthodox Church to Komi Rural Communities. *Sibirica*, 22 (2), 1–29. DOI: 10.3167/sib.2023.220201.

Leete, Art; Koosa, Piret (2022). Spiritual Power, Witchcraft and Protestants: Conflicting Approaches to Religious Belonging and Practice in the Komi Countryside. *Numen*, 69 (5-6), 517–541. DOI: 10.1163/15685276-12341666.

Leete, Art; Karm, Svetlana; Koosa, Piret; Mägi, Kaur (2022). Teadus ja sugulus. Soome-ugri etnograafia kujunemine teadusliku kolonialismi taustal. *Keel ja Kirjandus*, 11, 995–1013. DOI: 10.54013/kk779a2.

Leete, Art (2022). Finno-Ugric Indigenous Knowledge, Hybridity and Co-Creation in Research: The Komi Case. *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 16 (2), 86–103. DOI: 10.2478/jef-2022-0014.

Leete, Art; Torop, Peeter (2020). Cultural theory and the ethnographic field: methodological views. In: Anu Kannike, Katre Pärn, Monika Tasa (Ed.). *Approaches to Culture Theory*. (114–135). Tartu: University of Tartu Press.

Leete, Art; Lipin, Vladimir (2015). The Concept of Truth in the Komi Hunting Stories. *Acta Borealia*, 32 (1), 68–84. DOI: 10.1080/08003831.2015.1014265.

Leete, Art; Vallikivi, Laur (2011). Imitating Enemies or Friends: Comparative Notes on Christianity in the Indigenous Russian Arctic during the Early Soviet Period. *Asian Ethnology*, 70 (1), 81–104.

Leete, A. (1998). The Kazym Uprising: The West Siberian Peoples' Struggle for Freedom in the 1930s. *Shaman*, 6, 171–178.

Lisa 4: link kandidaadi kohta käivale teabele Eesti Teadusinfosüsteemis (ETIS)

https://www.etis.ee/CV/Art_Leete/est/